

ROGUSKA Magdalena

Varsói Tudományegyetem
Magyar Filológiai Tanszék
Varsó, Lengyelország
magdaroguska@gmail.com

IDENTITÁSNARRATÍVÁK KORTÁRS MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ ÍRÓNŐK PRÓZÁJÁBAN

Identity Narratives in the Prose Works of Contemporary
Writers of Hungarian Origin

Narativi identiteta u savremenoj prozi spisateljica
mađarskog porekla

A tanulmány kiindulópontja két jelenség: a transznyelvűség és a transzkulturalizmus. Mindkettőt összefüggésbe lehet hozni a nem Magyarországon élő, de magyar származású írónők irodalmával. A transznyelvűség olyan helyzetre utal, amikor egy író(nő) „elutasítja” az anyanyelvét, és lakóhelyének nyelvén kezd írni. A transzkulturalizmus azt a tényt jelöli, amikor a fent említett írónők művei olyan teret teremtenek meg, ahol két kultúra (a származási ország kultúrája és a lakóhely kultúrája) találkozik egymással. Ez a cselekmény, a narráció és az írónők által alkalmazott nyelvi-stilisztikai megoldások szintjén egyaránt tetten érhető. A dolgozat Agota Kristof, Melinda Nadj Abonyi és Ilma Rakusa műveinek identitás-narratíváit vizsgálva a transznyelvűség és a transzkulturalizmus jellegzetességeit mutatja be. *Kulcsszavak:* transznyelvűség, transzkulturalizmus, nőirodalom, magyar irodalom, identitás

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződést követően Magyarország elveszítette területének kétharmadát és lakosságának több mint felét. E tragikus események jelentős hatást gyakoroltak a magyar irodalomra is, amely ennek következtében elvesztette egységes nemzeti jellegét. A magyar nemzeti irodalom mellett létrejöttek az úgynevezett kisebbségi irodalmak, tehát az olyan

típusú irodalmak, amelyeknek a szerzői határon túli magyarok.¹ A magyar irodalomtankönyveknek a többsége ebben a kontextusban leggyakrabban négy csoportot különböztet meg: erdélyi (azaz romániai), vajdasági (ill. korábban jugoszláviai), kárpátaljai (ill. kárpátontúli, kárpát-ukrajnai), valamint felvidéki (ill. szlovákiai, korábban csehszlovákiai) magyar irodalmat.

Külön kategóriába tartozik az úgynevezett nyugati magyar irodalom, vagyis az olyan magyarok által írt irodalom, akik akarva-akaratlanul elhagyták a hazájukat, és külföldön telepedtek le (többek között Amerikában, Ausztráliában, Izraelben és Európa nyugati részén).² Körülbelül a nyolcvanas évek irodalomelméleti diszkurzusában létrejött a migráns irodalom fogalma, amelynek jelentése lényegében egybeesik a nyugati magyar irodalom fogalmával, és a magyar diaszpóra által írt irodalomra utal.³ Mindkét fogalom vonatkoztatható azokra a magyar származású, de Magyarországon kívül élő írókra, akik magyarul írnak. Ilyen író volt például Márai Sándor, aki annak ellenére, hogy több országban élt és több nyelven beszélt (többek között németül, olaszul, angolul és franciául), kizárólag magyarul írta a műveit.

A második csoportban az úgynevezett transznyelvű írók találhatók, akik különböző okokból „elutasították” az anyanyelvüket, és vagy a lakóhelyük nyelvén írják a műveit, vagy mindkét nyelven. Azok közül a magyar származású írók közül, akik ilyen megoldás mellett döntöttek, vannak németül (Zsuzsa Bánk, Terézia Mora, Christina Viragh, Zsuzsanna Gahse, Léda Forgó, György Dalos, László Csiba, Ákos Doma, Imre Máté, Imre Török), olaszul (Edith Brück), angolul (Judith Kalman), valamint franciául író szerzők (Viviane Chocas). Ebbe a kategóriába tartoznak a tanulmányomban tárgyalt szerzők is: a már elhunyt frankofón író – Agota Kristof –, valamint két németül író szerző, Melinda Nadj Abonji és Ilma Rakusa.

Az okok, amelyek miatt az említett írók úgy döntöttek, hogy nem az anyanyelvükön írnak, igen különbözőek. Melinda Nadj Abonji az egykori Jugoszláviában, Agota Kristof Magyarországon született, mindketten Svájcban telepedtek le. Nadj Abonji családja Svájc németek lakta részébe emigrált akkor, amikor az író még gyerek volt, miközben Kristof önállóan döntött arról, hogy kivándorol. Huszonegy éves volt, amikor az 1956-os forradalom leverése után férjével és négy hónapos gyerekeivel együtt illegálisan lépte át az osztrák határt.

¹ Ehhez a témához lásd Pomogáts 2005, Németh 2005, 2010, Bárczi 2010, Bori, 1998, Végh 2005.

² Ehhez a témához lásd Czigány 2006, Arday 2009.

³ Az egyetlen különbség ezek között a fogalmak között abban áll, hogy a migráns irodalom (nyilvánvaló okokból) túlmutat azokon az írókon, akik már külföldön születtek. Ilyen író például Nagy Ildikó Noémi, aki Kanadában született 1975-ben.

Végezetül egy kis faluban telepedett le az egyik francia nyelvű svájci kantonban, és ott is élt egészen 2011-ben bekövetkezett haláláig.

Ilma Rakusa Dél-Szlovákiában született magyar anya és szlovén apa gyermekeként. Korai gyermekkorát Budapesten, Ljubljanában és Triesztben töltötte, ahonnan Zürichbe, jelenlegi lakóhelyére került. Svájcban kezdte el tanulmányait, amelyeket először Párizsban, aztán Leningrádban (a mai Szentpéterváron) folytatott.

A migráns irodalom kategóriája, amelybe az említett írónők műveit sorolhatjuk, figyelembe véve az életrajzokat és írásaik tematikáját, olyan elméleti térrel került kapcsolatba, amelyeknek kulcsfogalmai az inter-, multi- és transzkulturalizmus, a posztnemzeti és kisebbségi irodalom, a posztkolonializmus, a hibriditás, a területenkívüliség, a nomadizmus, a másság/idegenség, a bi-, multi- és transznyelvűség.⁴ A jelen tanulmány kontextusában különösen érdekesnek bizonyul a transzkulturalizmus fogalma, amelynek leírását többek között Wolfgang Welschnek köszönhetjük (1999). Johann Gottfried Herdernek a különálló kultúrák hagyományos koncepciójával ellentétben Welsch szakítást javasol az „idegen” és a „megszokott” kategóriaiban való gondolkodással a sokféleség érdekében, amely – véleménye szerint – jellemzőbb a mai társadalmakra. Welsch szerint a globalizációs és a bevándorlási folyamatok eredményeként egy sajátos kulturális infiltráció jött létre, amely következtében új, hibrid kulturális formákkal találkozhatunk. Mikroszinten ezek a multikulturális kapcsolatok nagy hatással vannak az egyén kialakulására és identitásának a fejlődésére. Az egyik alapvető emberi jog a kulturális formáláshoz való jog, és amikor az egyén több kultúra hatása alatt áll, akkor az összes transzkulturális tényezőnek az egyesítése az egyik legfontosabb feladat az identitásformálás folyamatában. A migrációról való megfontolások, amelyek elkerülhetetlenül összekapcsolódnak a különböző kultúrák közötti életformákkal, közvetlenül érintik tehát az identitás problematikáját. Ki vagyok, kivel azonosítom magam, melyik etnikai csoportba tartozom, hol van a hazám (vagy hol vannak a hazáim) – mindezek a kérdések elkerülhetetlenek egy migráns identitásformálásának a folyamatában. Azok a szerzőknek a művei, amelyeket korábban említettem, arról tanúskodnak, milyen nehéz megtalálni az egyértelmű választ ezekre a kérdésekre.

Az elemzett művek fő kiválasztásának kritériuma a témájuk volt. Olyan szövegeket választottam, amelyeknek a szerzői közvetlenül kérdeznek rá arra,

---

⁴ A migráns irodalom meghatározásának problémáival Németh Zoltán foglalkozott a magyar irodalom kontextusában. Németh megkérdőjelezi a migráns irodalom fogalmának egyértelműségét, és jogos kérdéseket vet fel annak használhatóságáról (Németh 2016).

hogy mit jelent migráns nőnek lenni. Mindazonáltal az egyes szerzők más és más módon teszik fel ezt az egyszerűnek tűnő kérdést, és mások a válaszaik is. A szövegek narrációjának szempontjából az egyetlen egyértelműen közös pontjuk az egyes szám első személyű, önéletrajzi típusú elbeszélés használata. Sőt, Agota Kristof szövege explicit módon meg is határozza műfaját, hiszen először 2004-ben *Az analfabéta* címen megjelent művének az alcíme: *Önéletrajzi írások*.

Az analfabéta főhőse egy fiatal nő, aki (éppúgy, mint maga Kristof) huszonegy évesen a vasfüggöny túlsó oldalára kerül. A végzetes döntést két év óta férjes asszonyként és egy kisbaba anyjaként hozza. Egyik napról a másikra otthagyja egész korábbi életét, nem figyelmeztetve előre az indulásának szándékáról sem a szüleit, sem a testvéreit. Nem visz magával szinte semmit, egy pár dolgon a babája számára és két szótáron kívül. Mindamellett nem a vagyonesztés szomorúságának fő oka. Sokkal fájdalmasabbnak bizonyul „egy néphez való kötődésének” (Kristof 2007) az elvesztése, amely akkori identitásának nélkülözhetetlen alapja volt.

Kristof főszereplője számára identitásának fő forrása a nyelvben található⁵. A nyelv „elvesztésének” a következtében veszíti el az uralmát az élete felett. Ez akkor valósul meg, amikor külföldre kerül, és a rendkívül tehetséges lányból, aki négyéves korában megtanult olvasni, analfabéta lesz. Az első csalódás azonban sokkal korábban éri. Kisgyerek korában rájön, hogy a magyar nem az egyetlen nyelv a világon: „Kezdetben csak egyetlen nyelv volt. A tárgyak, a dolgok, az érzelmek, a színek, az álmok, a levelek, a könyvek, az újságok ezen a nyelven léteztek. / Nem tudtam elképzelni, hogy másik nyelv is lehetséges, hogy emberi lény kimondhatja olyan szót, amit én ne értenék meg” (Kristof 2007).

A nyelv a kislány egzisztenciájának az alapja és útmutatója. Körülötte szinte mindenki (az anyukája, az apukája, Géza bácsi, a nagyszülei) csak magyarul beszél, aminek következtében a kislány szemében a magyar nyelv tudása az, ami megkülönbözteti az emberi lényeket az állatoktól, valamint más élőlényektől. Az egyetlen kivételt „a falu szélén élő cigányok” képezik, akik „különleges” nyelven beszélnek. De a kislány ezt a jelenséget is képes racionalizálni. Véleménye szerint a cigányok azért találtak ki egy nyelvet, hogy senki se tudja megérteni, miről beszélnek. Megfigyeléseiből arra következtet, hogy a magyarok „másoknak” tartják a cigányokat, mert a társadalmat fenyegetik, és „lopják a gyerekeket”. „Hiszen ki is akarna inni olyan pohárból, amiből korábban egy cigány ivott” (Kristof 2007). Ezért nem lehet úgy bánni velük, mint a többi lakossal.

⁵ Agota Kristof és Melinda Nadj Abonji nyelvfelfogásának tematikus és poétikai aspektusairól lásd még: Toldi 2007.

Ez a viszonylagos nyugalom csak néhány évvel később ér véget, amikor a kislány családjával együtt egy határ menti városba költözik. Ott felfedezi, hogy léteznek emberek, akik németül beszélnek. Nem különböznek a magyaroktól sem kinézetükben, sem viselkedésükben, és mégsem lehet őket megérteni. Ekkor jelenik meg a kislány fejében egy új kifejezés: a német az „ellenséges nyelv” (Kristof 2007). Így hát a helyzet drámaian megváltozik: az „idomított” magyar nyelv és a cigányok titokzatos kódja mellett megjelenik egy olyan nyelv, amely arra formál jogot, hogy helyettesítse a magyar nyelvet, dominálni akar, aminek következtében a kislány „ellenséges nyelvnek” nevezi azt. Ez az elnevezés nem a semmiből jön. 1944-ben járunk, és a németül beszélő emberek tényleges ellenségek, akik megszállták a kislány hazáját.

Egy évvel ezután a főszereplő idegen nyelveinek repertoárjában még egy idegen nyelv jelenik meg: az orosz, amelyen Magyarország új megszállói beszélnek. Akkor a főszereplő már véglegesen felismeri egyrészt azt, hogy a magyar csak egy a sok más nyelv között, másrészt azt is, hogy léte veszélyben van, és meg kell védeni. A magyar nyelv megőrzéséért való harcot akkor figyeli meg először, amikor az orosz nyelv tanítása az iskolákban kötelezővé válik:

Senki nem ismerte az orosz nyelvet. A tanárok, akik korábban olyan nyelveket oktattak, mint a német, a francia, az angol, gyorstalpaló tanfolyamokon tanultak oroszul néhány hónapig, ezért nem igazán ismerhették meg ezt a nyelvet, és semmi kedvük nem volt ezt tanítani. És persze a diákoknak sem volt kedvük oroszul megtanulni. Részt vettünk tehát egy szellemi és nemzeti szabotázsban, egy természetes, önmagából adódó, nem szervezett passzív ellenállásban (Kristof 2007).

Ebben az esetben tehát az „ellenséges nyelv” támadását visszaverték, és a hősnő anyanyelve biztonságban van. A helyzet azonban radikálisan megváltozik akkor, amikor a fiatal nő külföldre kerül. Paradox módon, amikor végre olyan helyen van, ahol ő maga biztonságban érezheti magát, az anyanyelve veszélybe kerül.

Az emigrációban a fiatal nő gyorsan rájön, hogy az idegen nyelv tudásának a hiánya megakadályozza mindennapi létezését. Lausanne-ban, ahová a többi menekülttel együtt Bécsből kerül, egy városhoz közeli laktanyában kap szállást. Minden vasárnap odamennek a katonai terület kerítéséhez a közelében játszott mérkőzés nézői, hogy támogassák az újonnan érkezőket. A kerítésen át csokoládét, narancsot, pénzt adnak nekik. A menekültek eltérően reagálnak erre a helyzetre. Néhányan hálásan elfogadják az ajándékokat, miközben mások megaláztattnak érzik magukat. Kristof főhősét ez a helyzet az állatkertre emlékezteti,

amely talán akkori állapotának az egyik legjobb metaforája. A fiatal nő szemében a menekültek, mint az állatkertbe zárt állatok, idegenek, akik a klasszikus posztkoloniális értelmezés szerint egzotikusságuk miatt egyrészt az érdeklődést keltik fel, másrészt viszont a félelmet is. Ebben az esetben azonban a félelem ellenőrzés alatt áll, mivel a „vad szörnyek” be vannak zárva egy ketrecbe, és senkit sem fenyegetnek. Az „idegenségükről” olyan tényezők tanúskodnak, mint az eltérő külső, viselkedés és szokások. A legfontosabb azonban az, hogy meg vannak fosztva a beszédétől, aminek következtében képtelenek megszólítani a közönséget, kifejezni a vágyaikat meg a félelmeiket és a saját életükről dönteni.

Két évvel ezek után az események után a főszereplőnek sikerül megtanulnia franciául. Megkapja a diplomát, jeles eredménnyel, és „visszaszerzi az olvasás képességét”, amelyet a határátlépéskor vesztett el. Ez az esemény emigrációjának egyik legboldogabb és ugyanakkor az egyik legszomorúbb pillanata. Éppen akkor, több Svájcban töltött év után, a főszereplő arra jön rá, hogy az „elleneséges nyelv” nemcsak a megszállók nyelve lehet, hanem annak az országnak a nyelve is, amelyben menedéket talált:

Több mint harminc éve beszélek, húsz éve írok is franciául, de még mindig nem ismerem. Nem beszélem hiba nélkül, és csak szótár gyakori használatával tudok rajta helyesen írni.

Ezért hívom a francia nyelvet is ellenséges nyelvnek. És van még egy oka, amiért így hívom, és ez az utóbbi a súlyosabb: ez a nyelv az, amelyik folyamatosan gyilkolja az anyanyelvemet (Kristof 2007).

Agota Kristof 2011-ben halt meg. Élete végéig egy svájci kisvárosban, Neuchâtelben lakott, az első helyen, amelybe a menekülttáborból került. Annak ellenére, hogy a neve ismert volt szerte a világon, sohasem költözött át egy nagyobb városba, és Magyarországra sem tért vissza. Az újságírók kérdésére, hogy vajon magyarnak vagy inkább svájcinak érzi-e magát, mindig azt válaszolta, hogy száz százalékban magyar – Magyarországon született és nőtt fel, ott járt iskolába, ott tanult meg írni és olvasni. Svájc mindvégig „csak” a „fölvett hazája” maradt, annak ellenére, hogy sok mindenért hálás volt neki. Svájc sohasem foglalta el Magyarország helyét a szívében, ahogyan a francia nyelv sem helyettesítette soha – annak ellenére, hogy ezen írta a legjelentősebb műveit – a magyart. Az elemzett regény zárószorai illusztrálják a legjobban azt, hogy milyen volt az író viszonya a francia nyelvhez: „Ezt a nyelvet nem én választottam. Számomra a sors, a véletlen, a körülmények által ez a nyelv adatott. / Franciául írni: erre vagyok kényszerítve. Mindez kihívás. / Kihívás egy analfabéta számára” (Kristof 2007).

Egy migráns nő identitásának a keresése a fő témája Melinda Nadj Abonji *Galambok röppenek föl* című regényének is.⁶ A szöveg főhőse (és egyszerre első személyű narrátora) Kocsis Ildikó. Kislányként a hűgával együtt elhagyja vajdasági szülővárosát, hogy csatlakozzon a szüleikhez, akik négy évvel korábban kivándoroltak Svájcba. Ott tölti a gyermekkorát, befejezi az iskolát, és egyetemre megy, megtalálja az első barátait és az első szerelmet. Svájc gyorsan otthonává válik, miközben a családja elég ügyesen alkalmazkodik a nyugati társadalomban megszokott életformához. A sikeres államvizsga és a lakosság pozitív szavazása után Kocsisék megszerzik a svájci állampolgárságot. Végül erőfeszítéseiknek a megkoronázása egy központi kávéház megszerzése egy svájci családtól.

Kocsisék mindent elkövetnek, hogy elnyerjék a kávéház addigi vendégeinek az elismerését. Mindazonáltal a lelkiismeretes munka nem elég ahhoz, hogy a svájciak szemében egyenrangúak legyenek a korábbi tulajdonosokkal. A család egzotikussága felkelti a kávézó vendégeinek kíváncsiságát, és tudakozódásuk tárgyává lesz komplikált származásuk:

Tudniuk kell, hogy a kisasszony a Balkán magyar részéről való [...], Vajdaság, így hívják a vidéket, ami nemrég még autonóm tartomány volt, ugye? [...] Az anyanyelvük tehát magyar és nem szerbhorvát [...] igen, válaszoltam. Akkor maga nem is balkáni? Voltaképpen nem, feleltem, de valahogy mégis, gondoltam. Herr Berger, aki nyomban összeráncolta a homlokát, és kiiktatta feleségét, Frau Annelist, látod, mondtam neked, hogy a balkániaknak másmilyen a fejformájuk (Nadj Abonji 2012, 212).

Mégis, a kávézó klienseinek a többsége számára Kocsisék mint *homo balcanicus* jelennek meg, elmaradott emberek és bevándorlók a távoli Jugoszláviából, amelyek „egyszerűen még nem estek át a fölvilágosodáson” (Nadj Abonji 2012, 98). Az efféle gondolkodás legfájdalmasabb bizonyítékát akkor kapják meg, amikor egy ismeretlen az ürülékével keni be a kávézó WC-jének falát. Mind Ildikó apukája, mind anyukája néma alázattal fogadják el az eseményt, azt a szabályt követve, hogy a svájciak emberséges bánásmódjáért „meg kell dolgozni” (Nadj Abonji 2012, 255). Teljesen más viszont Ildikó reakciója, aki nem tud kibékülni azzal, ami történt. Úgy véli, hogy a kellemetlen incidens véglegesen megerősíti azt, amitől régóta félt: a svájciak sohasem bántak és sohasem fognak úgy bánni a Kocsisokkal, mint „saját embereikkel”.

---

⁶ Melinda Nadj Abonjinak két prózakötetet jelentetett meg. 2004-ben látott napvilágot első regénye, az *Im Schaufenster im Frühling* [Tavasszal a kirakatban] (magyarul kiadatlan), 2010-ben pedig a *Tauben fliegen auf* (a magyar fordítás 2012-ben *Galambok röppenek föl* címen jelent meg).

Ezért is talán mind a szülők, mind a lányok számára az igazi haza nem Svájc, hanem a Vajdaság, amelyet évente néhányszor meglátogatnak a családi ünnepek alkalmával. A viszonylag ritka látogatások ellenére a Vajdasággal való kapcsolatuk sokkal erősebbnek tűnik, mint az új, nyugati otthonukkal. Hazaszeretetük feltétel nélküli, és a születési helyük megváltoztathatatlansága fő hivatkozási pontja Ildikó és húga identitáskeresésében:

hihetetlenül megkönnyebbültünk, ha bele tudtunk kapaszkodni a legegyszerűbb hétköznapi dolgokba, a favágótökébe, ami szerencsére még ugyanazon a helyen áll, nevezetesen a disznóól mellett, a budi közelében, mamikába, aki nem szerzett be közben teheneket vagy fácánokat, hanem még mindig disznókkal, tyúkokkal, libákkal és kacsákkal él együtt, az aprócska galambdúcba, amit változatlan állapotban találunk odafenn a padláson (Nadj Abonji 2012, 18–19).

A regényben leírt cselekmények időtartamának perspektívájából nem túl gyakori, de rendszeres visszatérések a Vajdaságba meghatározzák a családi élet ritmusát. Az elemzett szöveg összesen öt utazásról számol be, amelyek összefonódnak a svájci eseményekkel, az ottani családi élet képeivel. A regény váltakozó szerkezete lehetővé teszi, hogy úgy tekintsünk Nadj Abonji művére, mint a „területen kívüli irodalom” példájára, hősnoőjére pedig úgy, mint egy bizonyos típusú „nomád utazóra”.

„Területen kívüli irodalom” fogalma alatt, a Hans-Christian Trepte által megalkotott definíciót követve, olyan típusú prózát értek, amely kultúrák és nemzetek között közvetít, és egy olyan identitás kidolgozására irányuló erőfeszítéseit reprezentálja, amely egyfajta szabadságot, nyitottságot ad, és az egyetlen nemzethez „nem tartozás” lehetőségeit mutatja meg (Trepte 2013, 81–96).

Ildikó többszörös utazásai Svájc és a Vajdaság között identitást építő szerepet játszanak az életében, és a „ki vagyok én?” kérdés ismétlésével kapcsolódnak össze. Ami fontos, hogy Ildikó nem ad végleges választ, hanem inkább úgy dönt, hogy a „ki vagyok én?” kérdést a „ki lehetek?” kérdéssel fogja helyettesíteni. Erre a folyamatra azonban fokozatosan kerül sor. Először Ildikónak szimbolikus módon búcsúznia kell mind a Vajdaságtól, mind Svájctól, azért, hogy lehetőséget teremtsen egy új, nem terhelt múltban és nem egyetlen nemzetben gyökerező identitás teremtésére.

Ebben a kontextusban az első döntő pillanat Mamika halála 1989-ben, amelyvel befejeződik egy bizonyos korszak Ildikó életében. A második fontos esemény viszont a balkáni háború kitörése, aminek következtében Kocsisék véglegesen elveszítik a kapcsolatot a családjukkal, és rájönnek, hogy nem rendelkeznek a legcsekélyebb hatással sem arra, ami velük történik:

Bori, aki pár nappal a huszadik születésnapom után azt mondta, el kell temetnünk a tervünket, képtelenség, nem tudunk visszamenni, gyerekkori ábránd, odaadtuk a szívünket, és egy üres kívánság fészkelte bele magát, közismert dolog, tipikus emigráns-sors, spórolni a jövőt szem előtt tartva, és aztán a hazánkban boldogtalannak lenni?, nem!, én aki Boritól megkérdezem, itt vajon boldog-e, Bori, aki fölnevet, mi kevérekek vagyunk, és azok alapvetően boldogabbak, mert egyszerre több világban vannak otthon, bárhol otthon tudják érezni maguk, de sehol sem kell otthon érezniük maguk (Nadj Abonji 2012, 143).

Bori szavai meglepően pontosan írják le Ildikó és családjának helyzetét. „Keverékeként” a Kocsis család sohasem lesz sem teljesen svájci, sem teljesen magyar, és sehol sem lesz képes otthon érezni magát, de ugyanakkor, ami ennél fontosabb, szabad marad, kívül találja magát a társadalmi kényszereken.

Ildikó identitástörekvéseinek a megkoronázása egyfajta átalakulása bevándorlóból nomáddá. Bevándorlóként örök elidegenedésre volt ítélve a lakóhelyén, az életét megjelölte a szüntelen vágyakozás és nosztalgia, miközben hazájához kapcsolódó múltja egyfajta bélyeg volt, amely befolyásolta azt, hogyan látta a valóságot. Nomádként (Rosi Braidotti értelmezésében [2009]) nincs kötve egyetlen helyhez, helyek „között” található, egy állandó mentális utazásban, nincs honvágya, mert nem egy hazája van, illetve minden hely a hazájává válhat, még ha csak egy pillanatra is:

nem utazó vagyok, hanem olyasvalaki, aki elmegy és nem tudja, hogy visszajön-e még, és valahányszor, pedáns alapossggal rendet raktam a szobámban, a ruhákat, amiket nem vittem magammal, frissen kimostam, rendesen összehajtogattam vagy beakasztottam a szekrénybe; a tükro-met letakartam, hogy ne lássa a szobámat nélkülem, ne lássa az üres írópultomat [...] mindig visszatérés nélküli elutazásra készültem (Nadj Abonji 2012, 124).

A főszereplő átalakulása akkor történik meg, amikor a kávézói incidens után Ildikó úgy dönt, hogy diametrálisan megváltoztatja az életét, feladja munkáját szüleinek a kávéházában, és elmegy otthonról. Nem véletlenül fekszik Ildikó albérlete az ún. nyugati körúthoz közel, amelyen éjjel-nappal intenzív a forgalom. Az autópálya melletti lakás az ideiglenesség egyértelmű metaforája, hasonlóképpen a függönyök hiányához. Hasonló szerepet töltenek be a bontatlan dobozok is, amelyek csodálatra készítetik Ildikó apukáját. A főszereplő számára új lakóhelye nem otthont jelent, hanem csak az első megállót éppen elkezdődött életútján.

Nomádnak nevezhető a harmadik regény narrátora is, bár egy teljesen más típusú nomadizmusról van itt szó. Ilma Rakusa *Rengeteg tenger* című önéletrajzi jellegű műve (2011) a főszereplő apjának haláláról szóló információval kezdődik, illetve egy rövid beszámolóval arról, hogy ki volt ő. Szlovén Mariborból, ahol felnőtt és érettségizett, majd egyetemre ment Ljubljanába. Onnan Budapestre költözött, ahonnét többször elkerült (többek között Csáktornyába, ahová deportálták, és Rimaszombatba, ahol későbbi feleségével ismerkedett meg), hogy véglegesen Zürichben telepedjen le. Lakóhelyének többszörös megváltoztatása meghatározta családja életét is, amely – akaratuk ellenére – kénytelen volt követni őt: „Engem persze nem kérdezett senki. A többiek döntötték el, hogy el kell mennünk. A szüleim, a körülmények. Velünk jössz. Hát velük mentem. Az ismeretlenbe. Az egyik ideiglenességből a másik ideiglenességbe. Egész gyerekkoromban” (Rakusa 2011, 32).

Eredetileg tehát Rakusa főszereplője nem választás útján lett nomád, hanem kényszerből. Folyamatosan változó lakóhelyeiknek nincs otthon jellege, és a többszörös átköltözések traumatikus élményekkel kapcsolódnak össze. Ráadásul az egyes állomások nem eléggé hosszúak ahhoz, hogy a hősnő alkalmazkodni tudjon hozzájuk, aminek következménye a folytonos idegenség érzése.

A főszereplő többféle módon találja fel magát ebben a helyzetben. Egyrészt igyekszik nem hozzászokni a helyekhez és a tárgyakhoz a búcsúzással kapcsolatos csalódások elkerülése érdekében. Az egyetlen tárgy, amely egyfajta biztonságot ad neki, a szőrmekesztyű, amelyet mindenhová magával visz évszaktól és tartózkodási helytől függetlenül:

A nyúlzsórból szabott bundakesztyű világosbarna volt. Hullatta a szőrét. Nyúztam rengeteget. Húztam-vontam. Tudott még az álmaidról is. Nedvesen, gyűrötten tapadt az arcomra. A hálóingem alá dugtam, ha fáztam. Amikor reggeliztem, ott hevert a tejesbögre mellett [...] A vécén a kilincsre akasztottam. Beszélgettem vele. Türelmesen végighallgatta az első szlovén szárnypróbálgatásaimat, pedig a magyar szóhoz szokott. A KESZTYE nevére hallgatott. Elválaszthatatlanok voltunk (Rakusa 2011, 44).

Az idegenség érzésének elnyomása érdekében fantázia- és álmovilágba menekül, amely segít neki megfelelni a valóságról.

A főszereplő egyértelműen negatív viszonya az utazáshoz akkor változik meg, amikor Ildikó felnőtté válik. Fiatal nőként nem tudja elképzelni, hogy egy helyen éljen. A világ és az új emberek megismerésének vágya miatt sehol sem melegsik meg több időre, mint egy évre:

Ellentmondásosak voltak a határok. Riasztók, kísértetiesek, félelmetesek, ámde egyszersmind elbűvölőek is. Feszültséggel teli helyekként éltem meg őket, és ez fölkeltette a kíváncsiságomat. Egyfelől gátak voltak az ismerős meg az ismeretlen között, és arra készítették, hogy föllebbentsük a függőnyt, hogy átkukucskáljunk a kerítés hasadékan, hogy kikémleljük, hogy mi van odaát. Másfelől átmenetek voltak, súrlódási és érintkezési pontok. Sejtettem a titkukat, ámde ösztönösen megéreztem azt is, hogy viszonylagosak. Arra való a határ, hogy áthágjuk (Rakusa 2011, 69).

A regény összesen tizenöt utazásról számol be, olyan városokba, mint Párizs, Prága, Leningrád, Tartu, Riga, Tallinn, Tbiliszi és Taskent. A Kelet-Közép-Európába (az író származási helyére) való utazások célja az, hogy kielégítsék a kíváncsiságát a másság iránt, valamint hogy segítsenek érzelmei megértésében és identitásának a megalkotásában. Mindazonáltal Ildikó viszonya az utazáshoz mindvégig ambivalens marad, aminek legérzékletesebb kifejezője a regényben többször említett szél retorikai alakzata. Egyrészt a Triesztben dühöngő bóra félelmet kelt benne és ellenkezésére talál. Másrészt azonban Ildikó azonosítja magát a széllal, amely hozzá hasonlóképpen folyamatos mozgásban van, és bízni akar benne:

Talán bizony nem költözünk tovább, mindig egyre tovább, mégpedig szélesebesen? Ugyan nem mindegy-e hát, hogy én kergetem-e a szelet, vagy a szél kerget engem? Úgyse tudjuk elkapni egymást. Hiába minden vödör, hiába minden lasszó.

Nézed, ez itt a szélrózsa, mondom a gyerekeknek. Megmutatja majd a te utad is, ne félj. Álmélnkoldj csak, és bízva bízzál (Rakusa 2011, 307).

*

Az elemzett művek fő témája a migráció tapasztalata és a migráns nőszeplők identitáskeresése. Az egyes szövegek azonban egészen egyedi, eltérő technikák által érintik ezt a problematikát.

Kristof *Az analfabétájának* főhőse a nyelven keresztül konstruálja meg identitását. Voltaképpen a francia nyelv elsajátítása a fő feladata az emigrációban. Többéves ez a harc, és bár sikeres, nem kínos következmények nélküli. A francia „ellenséges nyelvnek” bizonyul, amely fenyegeti a narrátor anyanyelvét. Ennek következtében mindvégig érzékelhető egyfajta feszültség születési helye, azaz Magyarország, és lakóhelye, azaz Svájc között.

Kezdetben hasonlóképpen reprezentálódik a szülőföld és a migráció országa között Melinda Nadj Abonji narrátora is. A Svájc és Vajdaság közötti rendszeres utazások identitásépítő szerepet játszanak az életében. Végül azonban a hős nő

döntő változáson megy át, és az állandó idegenség tudatával élő migránsból egy teljesen felszabadult és semmilyen helyhez nem kötött nomáddá válik.

Ilma Rakusa főszereplője viszont, aki szintén nomádnak nevezhető, nem ezt a sorsot választja, mivel gyermekkorától éppen a tartózkodási hely folyamatos megváltoztatására van ítélve. Eredetileg a hiány állandó jelenlétével küzd, később viszont, felnőttként az utazásokhoz való viszonya megváltozik, és a „folyamatos mozgásban levés” az életmódjává válik.

Irodalom

- Arday Géza. 2009. *Írók az emigrációban: fejezetek a '45 utáni nyugati magyar irodalomról*. Haga: Szerzői kiadás.
- Bárczi Zsófia. 2010. A szlovákiai magyar irodalom fogalmi problémái. *Partitúra* 5 (1): 85–90.
- Bori Imre. 1998. Van-e vajdasági magyar irodalom? In *A jugoszláviai magyar irodalom története*. 70–74. Újvidék: Forum.
- Braidotti, Rosi. 2009. *Podmioty nomadyczne. Ucielesnienie i różnica seksualna w feminizmie współczesnym*. Warszawa: Wydawnictwa akademickie i profesjonalne.
- Czigány Lóránt. 2006. A nyugati magyar irodalom mibenléte. Avagy mire jó a nyugati magyar irodalom? Eszik-e vagy isszák? *Kortárs* <<http://www.kortaronline.hu/2006/04/a-nyugati-magyar-irodalom-mibenlete/6140>> (2015. okt. 8).
- Kristof, Agota. 2007. *Analfabéta*. Budapest: Új Palatinus Könyvesház Kft. Epub.
- Nadj Abonji, Melinda. 2012. *Galambok röppennek föl*. Budapest: Magvető.
- Németh Zoltán. 2005. Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem? In *A bevégzetlen feladat*. 5–23. Dunaszerdahely: NAP.
- Németh Zoltán. 2010. A szlovákiai magyar irodalom önreprezentációja. *Partitúra* 5 (1): 97–104.
- Németh, Zoltán. 2016. A migráns irodalom lehetőségei a közép-európai irodalmakban. *Iskolakultúra* 26 (1): 63–69.
- Pomogáts Béla. 2005. Magyar irodalom kisebbségben. *Kisebbségkutatás* <http://www.hhrf.org/kisebbssegkutas/kk_2005_01/cikk.php?id=914> (2015. okt. 08).
- Rakusa, Ilma. 2011. *Rengeteg tenger*. Budapest: Magvető.
- Toldi Éva. 2011. Hovatartozás-tudat, nyelvváltás, poétikai tapasztalat. *Korunk* 22 (11): 86–91.
- Trepte, Hans Christian. 2013. W poszukiwaniu innej rzeczywistości. In *Między językami, kulturami, literaturami. Polska literatura (e)migracyjna w Berlinie i Sztokholmie po roku 1981. Tom 22 z Stockholm Slavic Papers*, szerk. E. Teodorowicz–Hellman, J. Gesche, M. Brandt. 81–96. Stockholm: Stockholms universitet. Slaviska institutionen.

Végh Balázs Béla. 2005. *Kanonizáció a kisebbségi irodalmakban*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.

Welsch, Wolfgang. 1999. Transculturality: The Puzzling Form of Cultures Today. In *Spaces of Cultures: City, Nation, World*, szerk. M. Featherstone, S. Lash. 194–213. London: Sage.

IDENTITY NARRATIVES IN THE PROSE WORKS OF CONTEMPORARY WRITERS OF HUNGARIAN ORIGIN

The study tackles two phenomena: translingualism and transculturalism. Both of them are closely connected to literature written by women writers of Hungarian origin living outside of Hungary. The first one refers to the situation when a (woman)writer “rejects” her mother tongue, and starts writing in the language of the place she is living in. The second phenomenon refers to instances where the works of the above mentioned writers create a space in which the two cultures meet together. This can be equally observed on the levels of the plot, narration and linguistic and stylistic solutions used by the authors. Studying identity narratives in works by Agota Kristof, Melinda Nadj Abonyi and Ilma Rakusa, the paper presents characteristic features of translingualism and transculturalism.

Keywords: translingualism, transculturalism, female literature, Hungarian literature, identity

NARATIVI IDENTITETA U SAVREMENOJ PROZI SPISATELJICA MAĐARSKOG POREKLA

Tema rada je translingvizam i transkulturalizam u književnosti spisateljica mađarskog porekla koje ne žive u Mađarskoj. Translingvizam ukazuje na situaciju kada se autor odriče maternjeg jezika i piše na jeziku sredine. Transkulturalizam upućuje na činjenicu da dela ovih spisateljica stvaraju prostor u kojem se susreću dve kulture, kultura zemlje iz koje potiču i kultura zemalja u kojima žive. To se odražava kako na nivou radnje i naracije tako i na jezičko-stilskom načinu izražavanja. Analizom narativnog identiteta dela Agote Krištof, Melinde Nađ Abonji i Ilme Rakuze studija ukazuje na specifičnosti translingvizma i transkulturalizma.

Ključne reči: translingvizam, transkulturalizam, ženska književnost, mađarska književnost, identitet